

Historické základy environmentalizmu a environmentálneho práva (XXXIX.)

„Bez Enlila – Veľkej hory... nebeskí vtáci by nestavali hniezda po širšej zemi, mraky, ktoré plávajú po nebi, by nedostali vlahu, rastliny a tráva, ozdoba rovin, by nevyrástli, na poliach a nivách by obilie nevykvitlo, stromy, ktoré rastú v horských hájoch, by nevydali plody...“

(sumerský Hymnus na EN.LILA)

Základné prístupy k životnému prostrediu a k činom, ktoré menili krajinu už v staroveku, určovali a určujú dodnes bohovia/bohyne (uvádzaní aj v predchádzajúcich kapitolách). Božia vôľa sa prejavovala nevysvetliteľnými javmi, zázrakmi, víziami, ale najmä konaním hrdinov a sprostredkovanými (rôzne modifikovanými a interpretovanými) informáciami vyvolených (vládcov, kňazov, mudrcov, mágov, prorokov, veštcov, guruov, šamanov...), „zaručene“ získaných od bohov. K zmenám krajiny výrazne prispeli (nezriedka aj kumulovane) najmä

1. **mýtickí hrdinovia** – božskí hérovia/vtáci, likvidujúci nebezpečné objekty a javy v krajine - pôvodné zlo (objaviteľia alebo zakladatelia vhodného environmentu),
2. **kultúrni hrdinovia** – učiteľia národov, civilizátori, nositelia ohňa a vynálezcovia nástrojov, navádzajúci ľudí pretvárať vhodný environment na vhodnejší a bezpečnejší,
3. **veľkí zákonodarcovia** – protagonisti a zakladatelia nového spoločenského poriadku v krajine v novej environmentálnej situácii podľa sprostredkovanej vôle bohov,
4. **mudrci** – prevažne ako poslovia a obľúbenci bohov, vymýšľajúci a zavádzajúci v mene bohov najmä obrady, sviatky a zásady etiky (k nim patria aj reálni pôvodní otcovia - tvorcovia viery, múdrosti a zásad správania sa, mágovia, veľkí rabíni, súfi, guru...),
5. **pretváratelia krajiny**, odvolávajúci sa zväčša na vôľu bohov, resp. na vyšší princíp, určujúci podľa ich vlastného presvedčenia a zámeru modifikované „božské“ stratégie, koncepcie a programy ďalšieho vývoja, spôsoby, postupy, limity únosnosti a normy,
6. **nositelia opätovného blaha a obrody/reformy**, ako aj šíriteľa nádeje nesmrteľnosti, resp. znovuzrodenia alebo nových hodnôt, prípadne návratu k hodnotám a prechodu do rajskeho environmentu, zaslúbenej zeme – očarujúco krásnej a plodivej krajiny, často až po smrti (očakávaní spasitelia - mesiáši/mašiach/mšjH a noví ideoví vodcovia, prevažne ako veľkí prognostici – proroci/profeti).

V Sumeri božským vládcom pôvodnej krajiny – environmentu suchozemských organizmov a vzduchu/oblohy (nevyhnutných podmienok existencie človeka vrátane kyslíka a schopnosti dýchať) bol síce ANov syn – Pán prikázania (prírodných zákonov) EN.LIL (babylonsko-ak-

Tradičné zažihanie ohňa v austrálskom Queenslande

kadský Ellil, chetitsko-churritský Ellel) so ženou NIN.LIL, ale stvoriteľom predpotopných ľudí a učiteľom pretvárania ich krajiny ANov syn – Vládca vôd EN.KI so sestrou SUD/NIN.MAH/NIN.TI. Poľnohospodárstvu, zavlažovaniu a protipovodňovej ochrane po potope znovu učil ľudí už EN.LILOv syn a dedič – pracovitý obnovovateľ poriadku NIN.UR.TA/NIN.GIR.SU (Išum/Ešumeša so ženou Bau/Gulu/Zababa), s ktorým veriaci národ uzavrel zmluvu (neskoršie sa takéto dobrovoľné i nedobrovoľné – vazalské zmluvy uzatvárali aj s dobyvateľmi a panovníkmi ríš, napríklad s faraónmi Egypta). Práve od neho sa odvíjajú aj neskoršie zmluvy ľudí s bohmí/bohom, obdobné ako Abrahámová a Mojžišova. V Babylónii najvyššiu poctu získal už spojenie kráľ neba, pán zeme a stvoriteľ Marduk (hebr. nenávidený Merodach) so ženou Sarpanitu, ako dlho väznený a nakoniec víťazný syn božského civilizátora EN.KIho a Pani zeme NIN.KI/Damkina/Damgalnuna. Ich ďalší syn NIN.GIZ.ZI.DA sa stal Pánom stromu života a Pánom umelo vytvoreného života, ktorý pripomína pôsobnosťou Hospodina z raja. Marduka neskôr v nástupníckej Asýrskej ríši nahradil asýrsky Pán zeme a Otec bohov Aššur. K nositeľom civilizácie v Mezopotámii, okrem spomenutých Annunakov, podľa babylonského kňaza Berossa (v diele *Babyloniaka* z roku 270 prnl. v pozostalosti historika Eusebia z roku 263 n.l.) patrili obojživelní muži –Oannovia, ktorí v zmysle textu *Enúma Eliš* (*Keď hore*) prežili potopu. Sumersko-akkadský mýtus uvádza, že civilizátor Óannés (sumerský Ea, obdobne ako maysky Oa-ana) mal na ľudskej hlave druhú prilbovitú hlavu podobnú rybe, striebřisté šupinaté telo a za nohami chvost; naučil ľudí stavať domy, písať a obrábať pôdu, aj keď sám nejedol. Ustanovil zákony a nastolil poriadok v ich krajine. Po ňom sa už ku kultúrnym hrdinom radia Gilgameš a Enkidu. Legendárnym sumersko-akkadským remeselníkom však bol Mušdamma (tiež Kabta), tesárom Ninildu a kováčom Ninegal. Za ich ekvivalent sa považuje **foenický** Chusora, **chetitsko-churritský** učiteľ Chašamelu a **juhoarabský** kováč Qaynan. K **sumersko-akkadsko-babylonskému** patrónovi staviteľov a vynálezcovi tehál Kullovi možno prirovnať **kanaansko-sýrskeho** budovateľa Baalových chrámov – Kótara/Košara (Kótar-chasis = Zručný). Za ekvivalent božského učiteľa typu sumerského EN.KIho, brázdiaceho oceán na lodi Ibex z AB.ZU, kde sa týčila Hora života, možno považovať **egyptského** Ptaha; neskôr Athothesa/Thotha/Thovta (foenického Tauta) i Usíra/Osírisa. Okrem staršieho Chnuma /Khnuma/Knepha/Khnemuna za prvotného stvoriteľa a pána sveta z chaosu neskôr uznávali popri hornoegyptskom Minovi (otcovi ľudí a kráľovi bohov) a onských bohoch Atum-Reovi a Ptahovi, skrytého všadeprítomného Amona/Amuna, považovaného za hadieho boha (Amon Kematef) a ityfálického boha plodnosti (Amon Kamutef), ktorého ženou bola bohyňa ovzdušia Amaunet/Amunet. Za kultúrnych hrdov a zákonodarcov v intencích želaní bohov sa však považujú najmä prví vládcovia Starej egyptskej ríše. Podľa mýtov **Mayov** stvoriteľa ľudí Manohel-Tohela doplnili boh búrky a ničenia Tohil a vševediaci Nanaucua. Prostredníctvom štyroch párov – sploditeľov ľudstva (Balam-Quitzé s Cahá-Paluna, Balam-Acab s Chomihá, Mahacutal s Tznunihá a Iqui-Balam s Caquixahá) práve on dal ľuďom oheň. Hlavným stredoamerickým božským

Ganéša v malajskej jaskyni Batu

hérom sa stal beloch – Okridlený had Quetzalcoatl/Kukulkan/Gukumatz, ktorý prišiel od mora a po splnení si civilizátorských povinností (priniesol kukuricu a kakao, naučil merať čas, používať kalendár a dokonca brúsiť drahokamy) odplával nevedno kam. Takýchto bielych učiteľov spomínajú vo svojich legendách aj iné národy v Amerike (pozri predchádzajúce kapitoly). Dokonca aj hadia Matka Zeme a požiaračka výkalov (odpadu a všetkého negatívneho) Tlazolteotl/Matka bohov Teteoinnan/štvortvárová Ixcuina (aztécka Toci) údajne priplávala k americkým brehom niekde pri Veracruze z Krásnej zeme sviežeho vánku Tamoanchan. **Toltécko-aztéckého** Tezcatlipoca (Fajčiace zrkadlo), tvorca ohňa, prvého vládcu a bojovníka proti obrom, doplnal starší boh ohňa a sopiek Xiuhtecutli/Huehuetotl sprevádzaný dvomi hadmi (tiež Ixcouahqui). K patrónom **gréckej civilizácie** patrili bohyňa múdrosti Athéna (zrodená z Diovej hlavy), boh Apollón (chetitský Apulunas) v sprievode Múz a božský lekár Asklepios s dcérou Hygienou. Osobitné postavenie mali grécky boh obchodu – posol bohov Hermés (rímsky Mercurius) a boh ohňa, remesiel a výstavby – kováč Héfaistos (rímsky Vulcanus). V starovekej Európe prebral funkciu božského kováča tiež **írsky** Gobnu a **waleský** Gobannon; božského učiteľa **etruský** Sethlans. Vo **Finsku** nebeského kováča predstavoval boh počasia Ilmarinen. Praotec **Sasov** Ing sa obdobne ako EN.KI alebo americkí civilizátori vynoril z mora, scivilizoval ľudí a zmizol. V **Indii** pôsobil puránsky remeselník Višvakarman alebo védsky remeselník Tvastar (obdoba gréckeho Héfaista); v **Číne** takto Lu Pan. Učiteľom samotných bohov sa stal pán modlitby Brihaspati. Hinduisti boha ohňa nazývajú Jagaubis. Boha múdrosti však predstavuje Pán prekážok - láskavý Ganéša/Ganapati v podobe slona, ktorý sa postavil dokonca proti ničiteľovi Šivovi. Džinisti uctievali ako bohyňu vzdelania Gandhari. Prešibaného gréckeho civilizátora a **darca ohňa** Prométhea, syna Themidy/Gaie (alt. syna Titana Eurymedonta alebo lapeta a Okeanidy Klymény), literáti Hesiodos (okolo 700 prnl. v spise o *Pôvode bohov/Theogoniá*) a Aischylos (525-456 prnl. v tragédii *Prikovaný Prométheus/Prométheus desmótés*) charakterizujú ako znalca výskytu ložísk medi, striebra, zlata a železa (akéhosi prvého geológa), viacerých remesiel a kultúrnych aktivít, ale najmä darcu ohňa ukradnutého z Héliovho voza na Olympe. Za tento čin tohto pomocníka ľudí proti bohom/prírode dal Zeus prikovať ku kaukazskej skale, kde mu denne orol vyzobal pečeň, ktorá mu cez noc dorástla. Prométheus z Aischylovho diela hovorí: „*Dal som ľuďom dar... Predtým hľadeli a nič nevideli, a počúvali, nepočújúc nič. Domy*

Delphský omfalos, ktorý pôvodne patrila Matke Zeme - Gai

postavené z tehál a otvorené slnku nepoznali, a ani tesárstvo.“ Obdobne ako on bol prikovaný (dévami/kadžiami) ku skale Elbrusu **gruzínsky** heros Amirani/Amirán, k Araratu **arménsky** heros Artavazda, **abcházsky** Abrskil alebo **kabardínsky** Nasren, ktorého ku skale pripútal boh zla Pako a vyslobodil Bataraz (ekvivalent héra - víťaza Herakla, osloboditeľa Prométhea). V Grécku medzi **kultúrnych hrdinov - héroov** zaradili najstaršieho gréckeho kráľa Phoronea/Foronea (syna a muža Niobé), Dardana (syna Dia a Élektry), Herakla, Persea, Thésea, Bellerofonta, Cecropa, Dioscura, prvého baníka a taviča zlata Cadma, staviteľa Daidala, prvého oráča Triptomela, matematika, vynálezcu peňazí, mier a časti gréckej abecedy Palamedea, osobitne Orfea. **Etruskovia** si takto ctíli vodcov Tyrrhéna (lýdskeho syna Herakla) a Tarchona, **Rimanovia** Janusa, Hercula a Romula/Quirina, **Kelti** Fionn MacCumhala/Finn McCoola, Cú Chulainna, Lugha (ekvivalent waleského Llew Llaw Gyffesa) a britského kráľa Arthura, **Slovania** Svjatogora, **India** Rámu ako siedme vtelenie Višnu, Arjuna/Ardžuna/Phálgunia, Lakšmana, Balarama, Hanumana, Judhištira, Bhima a najmä božského Kršnu/Krišnu. Od nich sa odlišujú **židovskí** víťazi, napríklad Noah, Abrahám, Izák, Jákob, Mojžiš, David, Mordechaj a vodca povstalcov Júda Makabejský. **Káfirskí** Veľký boh Mon (stvoriteľ počasia a vecí medzi nebom a zemou) a tvorca ľudí Mandi pomáhali káfirskému učiteľovi ľudí Imrovi v jeho civilizátorskom snažení. Na severnom okraji **Sahary** (v Alžírsku) považovali domorodé kmene za svojho praučiteľa boha múdrosti Ifru. Podľa Dogonov na jej južnom okraji vyspeli Nommovia okrem učenia ľudí vyvolávali aj dážd' a „božským spôsobom“ oplodňovali dogonské ženy (tak ako sumerskí Anunakovia). Poznali aj oheň, ktorý sa stal doménu kováča Andumbula. **Peržania** za héra považujú hrdinského vládcu a drakobijcu Rustama (premožiteľa Bieleho démona Arjanga, zloducha Akvána) a jeho syna s Tachminou/Tahminé - Suchroba/Sóhraba. Podľa *Knihy kráľov (Šáh-náme)*, zostavenej perzským básnikom Abú 'l-Kásim Mansúr Firdausím z Túsu (asi 934 - 1020), prvý človek múdry Gaja maretan/Kajumárt ako pomocník Ahura Mazdu naučil ľudí zaodievať sa do kože zvierat

Prameň Catalia - pôsobisko Pýthie v Delfách

a domestikovať niektoré z nich. Jeho syn Sijomak/Sijámak bojoval neúspešne proti zlým daévom (zlým démonom = *játu*) a vnuk - chrabrý praotec Árijcov Húšang/Haošjanh, objaviteľ/udržiavateľ ohňa a prvý zákonodarca (*péš-dád*), aj proti Čiernemu šarkanovi.

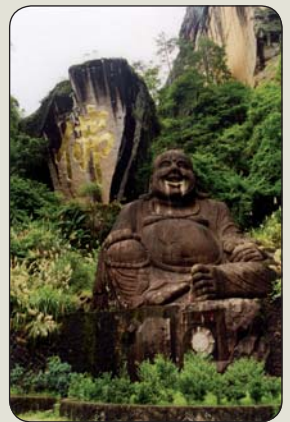
Oheň získal od neho alebo od nebeského Yezdana (Ized/Yezidi/Ézid'i/Jazada/Dôstojný). V boji proti dévom pokračovali: jeho syn - znalec písma Tahmúraz a jeho vnuk - znalec hutníctva Džamšíd (v mytologickej časti sa spomína 10 kráľov od Kajumárta po Garšaspa). Celkove v mazdaizme/zoroastrizme prevláda kult ohňa Ahura Mazdu, ktorý symbolizuje posvätný oheň átašgá. Úcta k ohňu viedla k predstavám o jeho samotnej božskosti (napríklad v Peru vo forme ducha ohňa Nona) alebo pričleneniu ako atribútu k osobitným bohom (mimo hlavných bohov blesku), napríklad **sumerskému** Gibilovi, ktorý neskôr splynul s bohom vojny Errom a Nergalom, ekvivalentnému **babylonsko-akkadskému** Gerrovi (popri ňom uctievali aj boha svetla Nušku), v Tibete starému bönickému bohovi Thab-lhaovi, **aztéckej** Chiconahui, **huičolskému** Tatevaliovi/Tatosiovi, **navazskému** Hastsetsi-niovi, **rímskemu** Vulkánovi a bohyne udržiavania ohňa Veste, **albánskemu** Verbtovi, **kaukazskému** Mirsovi. **Skýtska** bohyňa ohňa Tabiti bola zároveň ochrankyňou zvierat. V Litve uctievali bohyňu ohňa Gabiju. V Číne oheň reprezentoval nebeský Ču-žung. Podľa *Knihy piesní Š' t'ing* a ďalších piatich kánonických kníh (*t'ing*), ktoré vznikali v Číne do nástupu dynastie Chan v roku 206 prnl., civilizátormi, učiteľmi a kultúrny hrdinami ľudu v období dynastií Sia/Xia, Šang a Čou/Zhou (asi 2070 - 256 prnl.) sa stali predchádzajúci traja pôvodcovia čínskej civilizácie (Veľkí Dokonalí - Triumvirát/Sanhuáng) spred 5000 rokov: tvorca Veľký blesk Fu-xi/Fu-Hsi ako syn boha hromu Lei-gonga a darca ohňa (T' ai-hao), jeho sestra sedemdesiatich premien - obnoviteľka/stvoriteľka Nü-Kua/Nüwa a Božský roľník Šen-nong. Po nich nasledovali Žltý cisár Čchin Š' Chuang-ti/Huang-Di (2698 - 2599 prnl.) a piati veľkí Vládcovia (2491 - 2138 prnl.) - Zhuanxu, Ku, Yao, Šun a Jü Veľký. V budhizme dominujú po vystúpení z mora krásna Guan Yin a smejúci sa Hotei/Budai, ale aj množstvo iných božstiev. Taoistickú trojicu čistých - tianzun (Yuanshi, Lingbao a Daode) dopĺňajú štyria nebeskí cisári (vrátane Nefritového cisára Jü-chuanga/Yuhuanga) a osem nesmrteľných. Najvyšším vládcom sa vraj stal Zlatý cisár Fo-Hi (3468 prnl.) - Dúhový slon. K hénom patrili aj Puti Damo/Tamo (Bodhidharma 483 - 532 prnl.), taoistický majster Zhang Sanfeng i Starý majster Lao-c' (asi 604 - 517 prnl). Zakladať oheň trením dreva zo stromu Tsienu naučil ľudí v krajine Sui-ming mudrc Sui-žen/Ten, čo získal oheň. Miestami civilizátora stotožnili s **bohom alebo polobohom prinášajúcim oheň (pyrforos theos)**. Spoznanie zdroja ohňa (napríklad v podobe sedemjazyčného a mnohookého hinduistického boha ohňa Agni) a jeho využívanie výrazne podporilo a urýchlilo zmeny environmentu a rozvoj kultúr. Oheň vo viacerých náboženstvách mal a má dodnes (tak ako voda) okrem toho aj očistnú funkciu. **Maorovia** a domorodci na **Markézach** verili, že od božstva ohňa Mahuike vybojoval pre ľudí oheň (Maui-tikitiki) jeho pravnuke - šibalský kultúrny hrdina Maui, ktorý zabil úhora (murénu alebo morského hada?) Tunu (obdobu suchozemského zlého hada). Podľa neho na **Novom Zélande** Severný ostrov pomenovali Mauiho ryba (Te Ika a Maui) a Južný ostrov Mauiho čln (Te Waka a Maui). Maui vylovil z mora zem a stvoril aj slnko. Podľa mýtu *Tajomstvo ohňa* z ostrova Mangaia (**Cookove ostrovy**) sa oheň získaval z aoa (*Ficus indicus*) so slovami: „Daruj mi, daruj svoj skrytý oheň, aoa. Zaklínam ťa, zariekam ťa, aoa! Vzbĺkni, oheň, pre Ma' uikeho z práchna aoa!“ V **polynézskom** stvoriteľovi pravodstva lhoihovi sa zrodil a plával stvoriteľ ľudí Tino Taata; na **Vanuatu** Nareu. Na **Tahiti** a v časti **Oceánie** tento morský praotec bohov (atua)

Tangaroa/Ta' roa, ako samosplodenec a stvoriteľ všetkého, vytvoril aj základ sveta Tumu-nui a jeho ženu zem Papu-raharahe, s ktorou mal syna - pána nebies Te-Fatua. Najväčším bohom - prvotným božstvom sa stal Tuu-metua/Tu otec/Tane (havajská trojica - boh svetla

Božský lekár Asklépios z Epidauru

Kane, stálosť Ku a zvuk Lono) a vládcou oceánu Tino-rua alebo 'Oropa'a. **Polynézsko-maorské** nebo Ra'a/Rongi (na **Novom Zélande** Ranginui) a zem Papatuanuku (*fenua*) tvoria spolu priestor/environment Vaatea (na **Hawaii** Wakea/Paupaniawakea), v ktorom splodili stvoriteľa Tikiho (hawajský Ki'i) a vznikol ženský princíp Atea-ta'o-nui v spojení s mužským princípom Rua-tupua-nui. Darcom ohňa bol v ňom Aoaomara'ia so ženou pramatkou Mahui'e a božským remeselníkom Tumu; hénom Atonga. Stvoriteľa v Polynézii nazývali aj Atua (A. I Raropuka Tikpoa, A. I Kafika Tikpoa, A. Fatine Tikpoa) alebo mesačný Avatea. Na **Hawaii** bohyňu ohňa, ktorá sídlila na krátery Kilauea sopky Mauna Loa (4 169 m n. m) ako súčasť najvyššieho masívu sveta Mauna Kea (10 203 m, z toho 4 202 m n. m.), nazývali Pele. Na **Veľkokonočných ostrovoch Rapa Nui** si úctu héra získal stavitel' Mahe Mahe. Domorodci južných **Šalamúnových ostrovov** uctievajú héra To-Kabinana a na **Novej Guinei** Qata. V **Nigérii** ľud Ekoi verí v boha nebies Obassi Osava a v bohyňu zeme Obassi Nsi, avšak za nositeľa ukradnutého ohňa považuje náčelníka Etim' nehova. **Ašantským** hénom bol Anansi, u Zuluov Uhlakanyana (učiteľom a darcom ohňa starec Unkulunkulu). **Austrálski** domorodci medzi bohov a héroov okrem sokolovitého Bunjila s havraním bratom Palianom, radia aj Daramuluna, l'waia a Wurrunnu; **Inuiti** Apanuugaka, **Korjaci** Na' uqa-ka'lea, **Čilkotinovia** v kanadskej Britskej Kolumbii Lendix-Teuxa (tiež v podobe havrana), utažskí **Uteovia** Cin-an-eva, kalifornskí **Ohlonovia** Kaknua, **Lakotovia** Iktomia, **Zuniovia** Yanauluha, **Weenhayekovia** Tapiatsa a Ahutsetajvaja, **Ojibweovia** Nanabuša, analogicky **Abenakovia** Glooscapa, východného Ktadema a západného Bedig-wajoa. **Mágovia** ako predchodcovia vedcov patrili k najinteligentnejším ľuďom aj v starovekom Egypte (medzi egyptských mágov patrili aj Mojžiš a jeho brat Aaron, neskoršie Simon Magus/Šimon Mág zo Samarie, ktorý v 1. storočí n. l. odišiel z Egypta do Ríma, kde ako prvý kresťanský kacír liečil a robil zázraky, ktoré odhaľoval Sv. Peter) až Malej Ázii (vegetarián Appollónios z Tyany, ktorého Filostratos opísal ako svätca, **Čínsky budhistický Hotei/Budai** v polroku 1680 označili **svätých horách Wuyi**

Čínsky budhistický Hotei/Budai v polroku 1680 označili svätých horách Wuyi

za hrozbu kresťanstva) a Európe (za posledných veľkých mágov sa považujú Francis Bacon 1561 – 1626, René Descartes 1596 – 1650 a Issac Newton 1643 – 1727). Vážnosť získali „božskí muži“ Alexander z Abonúteichu a Peregrinos Próteus, veľkí proroci Ezechiel, Jeremiáš, Izaiáš a Daniel, židovskí vodcovia Ezdra, Nehemiáš, rabíni Hillel, Rabban, Raši, islamskí mystici spojení s bohom (súfi) atď. Keltský mág Merlin (asi predchodca druidov a obdoba proroka Myrridina) bol synom padlého anjela/incuba a demetriovskej kňažky. Medzi **ideových vodcov a prorokov** možno zaradiť napríklad Abraháma a Mojžiša, Zarathuštru/Zoroastra, Lao-c´/Lao Tana, Kung-fu-c´/Konfucia, Siddhártha Gautama – Buddhu, džina/vířaza Mahavíru Vardhamana, Mániho, Božieho apoštola Muhammada, ale podľa prvých a ariánskych kresťanov aj Ježiša Krista, neskôr vyhláseného nielen za adoptovaného božieho syna, ale za skutočného syna Boha. Nepatrili medzi nich však vládcovia vyhlásení za bohov alebo za synov bohov (napríklad rímski cisári počnúc Octavianom – božským Augustom, egyptskí faraóni počnúc Narmerom, čínski, či japonskí cisári), i keď ich vplyv na zmeny v ich krajine a prenosom kultúr aj do iných krajín, nemožno popierať. Ich komunikácie s bohmi ako poradcami na uskutočnenie zmien environmentu a kultúr sa odlišovali, no skôr obsahom a prostredím, než spôsobom, ktorý limitovali zmysly, najmä zrak a sluch. Za prostriedok zvukovej komunikácie medzi nebom a zemou (asi s bohmi) sa oddávna považoval tzv. **omfalos** (tiež ako *umbilicus* = pupok/stred sveta), prevažne umiestnený vo veštiarňach – miestach označených ako *oraculum* (gr. *manteion*). Sumeri omfalos nazývali NA. BA(R) – Našepkávajúci/Jasne žiariaci kameň, oznamujúci riešenie, Semiti ako *Naboh* (Predpovedanie), Indovia v sanskrte ako Nabh – Silne žiariaci (pupok angl. Navel, nem. Nabel). Sumeri omfalos charakterizovali ako „*kameň, ktorý šepká; ľudia jeho poslanstvo nepochopia, väčšina na Zemi mu neporozumie*“ a zobrazovali ho s dvomi krídlatými bytosťami (anjelmi?) alebo s dvomi vtákmi. Najstarší známy egyptský omfalos, z ktorého „*slová zneli k Sokarovi deň čo deň*“, nechal zobraziť Sethi I. (Menmaatre 1294 – 1279 prnl.) pri texte o ríši Skrytého boha mennoferskej nekropoly – Sokara/Sókarisa/Súcharisa v podobe sokola. Išlo o jedného z najstarších

Lono Matky Zeme v Domici

a najvynaliezavejších egyptských bohov (neskoršie stotožneného s Ptahom a Usirom), patróna umelcov a remeselníkov, s posvätným okrskom pri Veľkej sfinge v Gize. Omfalos sa nachádzal napríklad v Amonovej veštiarni (Ammonion 20 x 10 m) na Aghurmskej vápencovej planine nad líbyjskou oázou Siwa (navštívil ju preto aj Alexander Veľký), v núbjskej Napate, v Grécku 22 km južne od Ioanniny v Diovej veštiarni v Dodone v pohorí Tómaros (objavil ju roku 1832 Christopher Wordsworth), v Apollonových Delphách (v pohorí Parnassós) a na kykladskom ostrove Délos/Dílos s horou Kynthus 113 m n. m. Tento ostrov bol mýtickým rodom Apollóna a Artemis, ale aj najväčším trhom otrokov v Rímskej ríši s denným predajom až 10 000 (ročne teda cca 3 – 3,5 mil. otrokov) pred chrámami

(očami) významných egyptských, gréckych, rímskych a iných bohov (bohovia nikdy neboli pre všetkých, a keď išlo o spoločný kšeft, ani nesúperili) a ich vyznávačov; veriacich nákupcov otrokov, otrokárov a kupcov/vlastníkov otrokov za ich „zločiny“ vopred omilostili. Rozhrešenie tu asi našepkával Délsky omfalos ozdobený reliéfom hada („rajský“ had našepkáva hriechy otrokárom a ďalším násilníkom dodnes a bohovia sú k nim naďalej milostiví, dokonca neraz na ich podnet trestajú „nevinných otrokov“). Delphský omfalos pôvodne patril bohyni (mat-

Na ostrove Délos

ke) Zeme (Gaia) tak, ako aj omfalos v attickej Eleusine (zasvätené bohyni Zeme Déméter a bohyni podsvetia Persefone), kde sa konali mystérie vo svätyni telestérion, často pod vplyvom halucinogénneho alkaloidu z kyjaničky purpurovej (*Claviceps purpurea*). Delphská Pythia asi používala blen (*Hyoscyamus*) – Apollónov kvet (ďalšie príklady uvádzajú predchádzajúce kapitoly). Postup odstavovania Gaie (environmentu) bol jednoduchý a miliónkrát sa dodnes zopakoval a bude sa zrejme opakovať aj v budúcnosti až po hranicu únosnosti (nadkritickú globálnu environmentálnu situáciu). Apollón v Delphách zabil hadovitého/šarkanovitého Pýthona – ducha jej posvätného areálu a zaujal jeho miesto (v 8. storočí prnl.), čo tvorí neskoršiu analógiu boja sv. Juraja s drakom a iných mocenských bojov. K najznámejším **orakulám** patrili tiež Amonova svätyňa vo Wesete, Herišefova/Harsafesova svätyňa v Nennisovete (Herakleopolis), Artemidine svätyňa v Bubastise a v „Paríži staroveku“ – Sardise, Létina v Buto, Gordion vo Frýgii (dnes Yassihöyük), Patara v Lýkii, anatólska lokalita Gryniun, Déméterina svätyňa v Anthéle, Diove svätyňa v Olympii (objavenej roku 1723) a v Neméi, Apollónove svätyňa Didyma/Branchidae (dnes Eski Hisaru) v Kárii (160 km južne od Izmiru), Abai vo Fókide, Kláros v Iónii, Thébai/Thíva, Tegyra a Ptoon v Boiótii, Corope v Thesálii, Poseidónove svätyňa Ouchestos a na ostrove Kalauraia, Afroditin Knidos v Malej Ázii s významnou lekárskou školou, Dionýzova Amphicleia. Boiótska Lebadaea (pôvodne Mideia, dnes Liavadia) sa preslávila kreslom Pamäti v spánkovej veštiarni Trofónion (Trofónios bol Apollónov syn, veštec a héros). Ďalšie spánkové veštiarne boli v centre Aesculapovho kultu v Epidauré a Amphiarovho kultu v Amphiareione pri Orópe asi 50 km od Athén. Pri týchto veštiarňach vznikli antické mondénne sanatóriá s parkami a kúpeľmi (obdoba dnešných kúpeľov Lurdy, Baden-Baden, Montecatini Terme, Karlove Vary alebo Piešťany), kde sa formovali a presadzovali názory na estetiku krajiny a zachovanie jej hodnôt ako jednej zo zásad environmentalizmu. Medzi rímske veštiarne patrilo pôsobisko Kumskej Sibylly – Kumy/Cumae v Kampánii, kultové strediská bohyne osudu a šťastia Fortuny –Praeneste (dnes Palestrina) a Antium, Faunov Amphiarus a Albunein Tibur/Tivoli (Albunea bola bohyňou hájov a prameňov a obdobne ako Faun presadzovala environmentálne zásady). Sibylly – jas-

novidky božskej múdrosti (podľa *siós/theós* = boh a *boulé* = rada/múdrosť) pôsobili na viacerých miestach (pravá Eritrejská Sibyla Erufila sa údajne narodila v Babylóne a predpovedala narodenie syna židovskej panne a environmentálne katastrofy v Egypte). Zachovali sa mená a proctvá dvanásťich z nich (napríklad Líbyjská Sibyla, Kimmerská Sibyla v Taliansku, Chaldejská/Perzská Sibyla Sambethe, ktorá uviedla: „*Narodí sa Pán na Zemi a telo a lono panny budú požehnaním Zeme*“), ktoré okrem envirokatastrof predpovedali aj lety do vesmíru. **Veštiarne** plnili najmä tieto funkcie: poradnú, sprostredkovaciu, kultovú/náboženskú, politickú, očistnú, podnecujúcu, predurčujúcu až lustračnú (formy sa zmenili, no podstata ostala). Svojím bohatstvom sústredeným za veštby v pokladniciach pôsobili viaceré ako staroveké banky (napríklad Delphy, Didyma). Veľký environmentálny význam mali nielen pre svoje okolie s výstavbou ubytovní, pokladníc, kúpeľov, chrámov, divadiel a obchodov, ale pre celé regióny, štáty a ríše. Svojimi veštbyami priamo i nepriamo ovplyvňovali dianie a zmeny environmentu v nich. **Prognózy** (veštby), **stratégie**, **konceptie**, **plány** a skutky vykonané podľa nich vylučovali náhody, určovali správny i nesprávny smer vývoja – orientáciu spoločnosti a riadili svet s vplyvom na jeho environmentálnu kvalitu (jej zlepšenie alebo zväčša zhoršenie). **Veštby** vychádzali aj zo zmien v krajine (geomantia), z tvarov oblakov a zo smeru i sily vetra (aeromantia), z tvaru, veľkosti a odrazu svetla kryštálov alebo kryštálovej gule (kryštálmantia), zo správania sa alebo z letu vtákov (auguroskopia). Často sa snažili zvieť niektoré udalosti na boží zásah, ktorého pôsobením dochádza k zmene vývoja a environmentu (teurgia) alebo na konanie duchov štyroch elementárnych živlov: zeme (gnómov), ohňa (salamandrov), vzduchu (sylfov/sylfidov) a vody (undínov či nymfy). K najstarším **orakulám v Európe** patrila hrôzostrašná veštiareň mŕtvych v mykénskom meste Efyre (dnes pri dedine Mesopotamia), ktoré v rokoch 1957 – 1964 vykopal archeológ Sotiris Dakaris. Príprava na veštbu v podzemí tu trvala skoro mesiac, aby došlo k spojeniu so zemou. Orakulom sa stala roklina neďaleko Théb, ktorá vznikla po zásahu Diovho blesku a následnom páde veštca Amphiarósa aj s koňom do nej. Veštiareň v Delphách/Delphoi sa viazala na puklinu v brale pripomínajúcu vagínu/materské lono (delphy´s), pred ktorou údajne na trojnožke veštla Pýthia (ešte naturalistickejšie pôsobí Lono matky Zeme v slovenskej

Kultová Silická ľadnica

Domici alebo neďaleká Silická ľadnica). Posvätný kráter Koko na havajskom ostrove Oahu považovali domorodci za odtlačok vagíny bohyne Kapo. Za orakulum sa považoval aj **posvätný vrch** Etruskov – Montovolo i libanonský Baalbek.

„*Keď nadíde čas predniesť slová, krajina nech prekvitá a rozvíja sa; krajina nech je chránená, a ak krajina prekvitá a rozvíja sa, nech sa svätí sviatok purulli.*“

(slová Kellasa, kňaža boha búrky v anatólskom meste Neriku, z textu o Illujankašovi)